

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

THE CRIMINOLOGICAL FACTORS OF SOCIAL CONDITIONING OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR ILLEGAL FISHERY, ANIMAL HUNTING OR OTHER WATER EXTRACTION ACTIVITY

Орбець К.М.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права № 2
Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

У статті досліджено кримінологічні чинники соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Особлива увага приділена з'ясуванню характеру та ступеня суспільної небезпечності злочину, передбаченого ст. 249 КК України. Зроблено висновок про необхідність посилення протидії злочинам цієї категорії.

Ключові слова: соціальна обумовленість кримінальної відповідальності, криміналізація, кримінологічна характеристика, суспільна небезпечність, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

В статье исследованы криминологические факторы социальной обусловленности уголовной ответственности за незаконное занятие рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом. Особенное внимание уделено установлению характера и степени общественной опасности преступления, предусмотренного ст. 249 УК Украины. Сделан вывод о необходимости усиления противодействия преступлениям этой категории.

Ключевые слова: социальная обусловленность уголовной ответственности, криминализация, криминологическая характеристика, общественная опасность, незаконное занятие рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом.

The criminological factors of social conditioning of criminal responsibility for illegal fishery, animal hunting or other water extraction activity are researched in the article. Particular attention was paid to the nature and degree of social danger of the crime under Art. 249 of the Criminal Code of Ukraine. The need to strengthen the fight against crimes of this category is concluded.

Key words: social conditioning of criminal responsibility, criminalization, criminological characteristics, social danger, illegal fishery, animal hunting or other water extraction activity.

Постановка проблеми. Дослідження соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за ті чи інші злочини є важливою проблемою науки кримінального права. Без достатньо повного з'ясування чинників соціальної обумовленості, що охоплюють систему конкретних соціальних явищ і процесів, які впливають на встановлення, зміну або скасування кримінальної відповідальності, неможлива оцінка кримінального закону з точки зору адекватності конкретно-історичним умовам розвитку суспільства, а отже – і його подальше вдосконалення.

Стан дослідження. У сучасній літературі бракує комплексних розробок різних груп чинників соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочин, передбачений статтею 249 Кримінального кодексу України (в подальшому – КК). В наукових роботах дослідженні переважно окремі аспекти кримінологічної характеристики зазначеного злочину проти довілля, однак не акцентується увага на тих показниках, які визначають об'єктивну необхідність встановлення найбільш суворих заходів державного примусу за вказане суспільно небезпечне діяння – кримінальної відповідальності.

Теоретичною базою цієї статті стали роботи таких науковців, як Н. О. Лопашенко [1], В. К. Матвійчук [2], Г. С. Поліщук [3], Ю. А. Турлова [4] та інші, а також публікації у засобах масової інформації.

Метою статті є висвітлення кримінологічних показників, що обумовлюють необхідність встановлення

кримінальної відповідальності за незаконне зайняття водним добувним промислом, а також певною мірою визначають можливі напрямки подальшого вдосконалення законодавства щодо протидії таким діям.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальною ознакою, яка виражає соціальну сутність будь-якого злочину і може бути відображена в кримінологічних показниках, є суспільна небезпечність вчинюваного діяння. Відповідно до традиційних уявлень, суспільна небезпечність полягає в тому, що діяння заподіює або створює загрозу заподіяння певної шкоди суспільним відносинам [5, с. 60]. Суспільна небезпечність злочину включає дві взаємопов'язані властивості: характер (якісна характеристика) та ступінь (кількісна характеристика).

Кримінологічна характеристика незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом відтворює у статистичному виразі не лише об'єктивні та суб'єктивні ознаки діяння, що безпосередньо визначають його суспільну небезпечність, а й ті, які не є ознаками складу злочину, проте повинні враховуватися у кримінально-правовій теорії та практиці законотворення і правозастосування, наприклад, поширення відповідних актів поведінки в суспільстві, оцінний рівень латентності, типові способи і знаряддя вчинення злочину, особа злочинця тощо.

Характер суспільної небезпечності визначається спрямованістю злочину проти того чи іншого об'єкта, важливістю і значенням такого об'єкта в системі суспільної безпеки.

пільних відносин, а також характером завданої чи можливої шкоди; ступінь суспільної небезпечності проявляється в ступені тяжкості шкоди, в способі посягання, в характері і ступені вини, мотивах та інших об'єктивних і суб'єктивних ознаках злочину [6, с. 100].

Оцінюючи важливість суспільних відносин, на які посягає незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, потрібно насамперед відзначити, що негативні екологічні зміни, які з другої половини ХХ століття набули глобального характеру, значно підвищують актуальність проблеми юридичного забезпечення охорони довкілля від діянь, здатних завдати йому шкоди, як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Екологічна безпека – невід'ємна складова національної безпеки України. Дедалі більше вона розглядається як одна з найважливіших соціальних цінностей, а можливість жити за сприятливих умов довкілля визнається природним та невідчужуваним правом кожної людини. Підтвердженням цієї думки можуть виступати положення ч. 1 ст. 50 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Право на безпечне довкілля прямо пов'язане з більш загальним і важливим правом кожної людини на життя (ст. 27 Конституції), випливає з нього, бо загроза для життя людини може бути одним із наслідків виникнення екологічної небезпеки.

Водні живі ресурси є природним багатством, важливою частиною промислового потенціалу держави. Продукція, отримана з них, має харчову, кормову, медичну, наукову, естетичну та іншу матеріальну і нематеріальну цінність. Тому скорочення популяції промислово значущих водних тварин і рослин означає виснаження тих запасів природного походження, які виступають базою існування і розвитку суспільства. Незважаючи на те, що водні живі ресурси належать до числа відновлювальних природних ресурсів, вони можуть зникнути, якщо темпи їх використання перевищуватимуть темпи відновлення [7, с. 56, 57], отож, їх нераціональне використання в перспективі негативно позначатиметься на багатьох сферах суспільної життєдіяльності.

Звідси можна зробити висновок, що суспільна небезпечність незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом має багатоплановий характер. Вона пов'язана з тим, що це діяння посягає на одні з найважливіших суспільних відносин – відносини у сфері довкілля, зокрема, в частині використання водних живих ресурсів. Довкілля є самоцінністю і соціальною цінністю, має матеріальні та нематеріальні прояви, спричиняє різноманітні соціальні впливи.

Ступінь суспільної небезпечності злочину, який розглядається, також слід визначати через призму того, що і у світі, і в Україні загальний стан довкілля визнається кризовим. Тож свідоме погіршення й без того кризової екологічної ситуації доцільно розглядати як суспільно небезпечне діяння, за яке може, у випадках, якщо це вказано в законі, наставати кримінальна відповідальність. Це стосується заподіяння шкоди будь-якій сфері природних ресурсів – чи то водним, чи то атмосферним, чи то земельним ресурсам тощо.

За висновками дослідників, шкода, яка заподіюється правопорушеннями проти довкілля середовищу проживання людини й самій людині, а також суспільству

і державі, настільки тяжка, що часто навіть не піддається обрахуванню. Загальний вплив людського господарства на глобальну екосистему перевищує допустимі межі в 10 разів. На планеті знищено 40% екосистем. цілому за останній час не покращилася жодна глобальна екологічна характеристика [1, с. 23].

Особливістю істотної шкоди як суспільно небезпечних наслідків злочину, передбаченого статтею 247 КК, є те, що вона є фактично, виражається в реальних деструктивних змінах у довкіллі. У іншому разі, з урахуванням зниження ступеня суспільної небезпечності діяння в цілому, воно злочином не визнається, а кваліфікація вчиненого відбувається за частинами 3 або ст. 85 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Однак це не означає, що створення загрози заподіяння істотної, а тим більше великої шкоди, при встановленні кримінальної відповідальності за конкретні суспільно небезпечні діяння брати уваги не потрібно.

За умов граничного скорочення або навіть зниження популяцій багатьох видів водних організмів і більше підвищується соціальна цінність нормальних схвалюваних суспільством відносин у сфері водної екосистеми, відповідно, зростає суспільна небезпечність злочинних посягань на них, навіть якщо фактично дубо невелику кількість водних біоресурсів.

Так, винятково тяжку шкоду може заподіяти діяння представників рідкісних та особливо цінних видів, добування, вчинене із застосуванням способів масового знищення тваринного світу або спеціальних пристосованих плавучих засобів (особливо – великих риболовних суден), на територіях природно-заповідного фонду. Окрім безпосереднього зменшення популяції багатьох видів водних організмів на значних територіях, в низці випадків незаконне зайняття рибним звіриним або іншим водним добувним промислом призводить до загибелі, травмування чи захворювання об'єктів, які не були добуті, або їх майбутнього потомства, наприклад, порушення репродуктивної функції водних тварин як наслідок дії електричного струму.

Високий ступінь суспільної небезпечності та надзвичайно поширеність цього виду діянь засвідчують статистичні дані. За оцінками Служби безпеки України, тіньова частина українського рибного ринку становить приблизно 1 млрд. грн., але, на думку вчених і риболовів, обсяги «тіньового» ринку набагато більші – близько 16 млрд. грн. Офіційно у внутрішніх водоймах відловлюють близько 100 тисяч тонн риби на рік, а у продаж надходять за найскромнішими оцінками фахівців, втричі більше, враховуючи нелегального та «сірого» імпорту, які оцінюються у 800 тисяч тонн на рік. У результаті в «тіньову» потрапляють кошти, що перевищують річний бюджет Києва [8, с. 24]. Такі тенденції обумовлюють необхідність існування та посилення заходів кримінальної відповідальності за будь-які дії, пов'язані з незаконним добуванням природних ресурсів та подальшим залученням рибної продукції у сферу «тіньової» економіки.

Вельми гостро стоїть проблема торгівлі продукцією і продукцією незаконного добування і на міжнародному рівні. Зокрема, фахівці звертають увагу на те, така торгівля завжди пов'язана з розвитком міжнародної злочинності, шахрайством, корупцією, використанням підроблених документів, невідповідністю законодавства різних держав [9, с. 26].

Звичайно, можливість безкарного отримання надвисоких «тіньових» прибутків на фоні загального зубожіння приваблює значну частину населення, виступаючи потужним стимулом до вчинення відповідних адміністративних правопорушень і злочинів. За неофіційною інформацією, щороку в Україні відбувається близько 12,4 млн. випадків браконьєрства. Кожного року державними природоохоронними службами затримується близько 96,6 тисяч порушників правил рибальства [10].

Згідно з інформацією, наданою Державною судовою адміністрацією України в листі від 10 липня 2007 року № 14-4357/07, у 2004 році за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом було засуджено 401 особу (у тому числі за ч. 2 ст. 249 КК засуджено 58 осіб, або 14,5%), у 2005 році – 316 осіб (серед яких за ч. 2 – 40 осіб, або 12,7%), у 2006 році – 379 осіб (за ч. 2 – 46 осіб, або 12,1%). У регіональному розрізі протягом цих років найбільшу кількість осіб було засуджено в Одеській (151 особа), Полтавській (139 осіб), Дніпропетровській (111 особи), Запорізькій (104 особи) та Херсонській (102 засуджених) областях. У таких приморських регіонах, як Автономна Республіка Крим, Донецька та Миколаївська області, кількість засуджених порівняно невелика (відповідно – 66, 50 та 39 осіб). Найнижчі показники в Україні мали місто Севастополь (1 особа), Житомирська, Тернопільська області (по 4 засуджених), а у Львівській області впродовж 2004–2006 років узагалі не було засуджено жодної особи.

Немає підстав вважати, що за останні роки ситуація кардинально змінилася.

Наведені статистичні дані, звісно, не відображають повної картини офіційно зареєстрованої злочинності через те, що в них немає характеристики багатьох об'єктивних ознак злочину (які стосуються, наприклад, предмета, шкоди, заподіяної злочинном, засобів, знарядь і способів вчинення злочину, мети та мотивів тощо). Також відповідно до існуючих вимог до форм звітності судів у разі вчинення особами декількох злочинів облік ведеться за статтею КК, санкція якої передбачає більш суворе покарання, тому у випадках сукупності незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом з іншим, більш тяжким злочинном, відомості фіксуються саме щодо злочину більш тяжкого.

У загальній структурі злочинності питома вага злочинів проти довкілля, які щорічно офіційно реєструються, є відносно стабільною та дорівнює близько 0,3% [3, с. 1]. Що стосується абсолютних показників, то у 2003 р. в Україні зареєстровано 545 випадків незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, у 2004 р. – 465, у 2005 р. – 526, у 2006 р. – 446, у 2007 р. – 482, у 2008 р. – 519, у 2009 р. – 635, у 2010 р. – 560. Отже, динаміка злочинів цієї

категорії за останні роки свідчить про певну тенденцію до зростання порівняно з показниками 2004–2008 років. Питома вага таких діянь у структурі злочинів проти довкілля є незмінно високою, у 2009 р. сягнувши 30%.

Наскільки точними й повними не були б дані офіційної звітності правоохоронних органів, вони дають характеристику лише зареєстрованої злочинності. У суспільстві поширеність відповідних суспільно небезпечних діянь є набагато більшою, однак вона є латентною.

Злочинність, що посягає на довкілля, належить до числа найбільш латентних видів злочинності. Рівень її латентності, за підрахунками різних експертів, складає від 94–98% [2, с. 379] до 98–99% [4, с. 4].

До основних факторів, які сприяють латентності незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, фахівці відносять такі, як-то: 1) сучасне технічне забезпечення злочинної діяльності, високий рівень організованості злочинності, наявність зв'язків корупційного характеру. Як відзначається в публікаціях, браконьєри мають сучасні швидкісні моторні човни, навігаційні прилади, мобільний зв'язок, так звану «службу попередження» й нерідко – високих покровителів [11; 12, с. 33]; 2) загальнодоступність заборонених знарядь вчинення злочину, можливість неконтрольованого збуту незаконно добутої продукції на стихійних ринках чи за співучастю з працівниками риболовецьких підприємств; 3) явно недостатнє кадрове, матеріальне і технічне забезпечення контролю за здійсненням добування водних ресурсів: кількість рибних інспекторів на всю Україну ледь сягає 900 осіб [13], рибінспекція має застарілий флот, списані судна, постійний дефіцит бензину і запчастин, гірше оснащення, ніж злочинці [14, с. 26]; 4) недоліки законодавчої бази протидії злочинності.

Висновки. Аналіз кримінологічних чинників соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом показує високий ступінь суспільної небезпечності злочину, його стабільно високий рівень у структурі екологічної злочинності і поширеність у суспільстві, що набуває ознак масовості. На наш погляд, корислива мотивація поведінки абсолютної більшості осіб, які займаються незаконним водним добувним промислом, обумовлює потребу в підвищенні штрафних санкцій у ст. 249 КК України. Також необхідна більша диференціація відповідальності, виокремлення додаткових кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочину, які суттєво підвищують ступінь його суспільної небезпечності. Саме зазначені напрямки вважаємо пріоритетними у наукових дослідженнях, спрямованих на вироблення теоретичного підґрунтя подальшого вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за злочини проти довкілля, пов'язані з незаконним добуванням природних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лопашенко Н. А. Экологические преступления: социальная опасность и уголовно-правовой анализ [Текст] / Н. А. Лопашенко // Право и политика. – 2001. – № 9. – С. 23–31.
2. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) [Текст]: монографія / В. К. Матвійчук. – К.: Азимут-Україна, 2005. – 464 с.
3. Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Г. С. Поліщук; КНУВС. – К., 2006. – 20 с.
4. Турлова Ю. А. Кримінологічна характеристика браконьєрства в Україні та протидія цим злочинам [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Ю. А. Турлова; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2011. – 18 с.
5. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность [Текст] / Н. Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1969. – 232 с.

6. Кривоченко Л. Н. О содержании и структуре общественной опасности как признака преступления [Текст] / Л. Н. Кривоченко // Проблемы правоведения: респ. межведом. науч. сб. – К. : Вища школа, 1979. – Вып. 40. – С. 94–102.
7. Демина Т. А. Экология, природопользование, охрана окружающей среды [Текст] / Т. А. Демина. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 143 с.
8. Ковалевская Н. Клевое дело [Текст] / Н. Ковалевская // Власть денег. – 2010. – № 24. – С. 24, 25.
9. Дубовик О. Л. Проблематика борьбы с экологической преступностью в научных исследованиях и судебной практике ЕС [Текст] / О. Л. Дубовик, А. Л. Иванова, В. Т. Калиниченко, Т. В. Редникова, А. А. Рерихт // Экологическое право. – 2008. – № 1. – С. 25–34.
10. Браконьеры могут поповнити казну [Текст] // Голос України. – 2008. – 12 серпня. – № 151. – С. 2.
11. Кирей В. Протистоять браконьерам [Текст] / В. Кирей // Урядовий кур'єр. – 2009. – 29 жовтня. – № 200. – С. 9.
12. Кулаков В. Рибні ресурси держави потребують прокурорського захисту [Текст] / В. Кулаков // Вісник прокуратури. – 2007. – № 3. – С. 32–37.
13. Малик Р. Ловись, рибко, «по-чорному»... [Текст] / Р. Малик // Урядовий кур'єр. – 2009. – 29 січня. – № 15. – С. 7.
14. Ковалевская Н. Олег Довбыш: «Разведение рыбы и распоряжение водной гладью контролирует только наш Комитет» [Текст] / Н. Ковалевская, Д. Уляницький // Власть денег. – 2010. – № 24. – С. 26, 27.

УДК 343.241

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВІКУ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

AN ANALYSIS OF INTERNATIONAL LEGISLATION RELATED TO AGE DETERMINATION OF CRIMINAL RESPONSIBILITY OF MINOR

Павловська А. А.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

У статті проаналізовано кримінальне законодавство зарубіжних країн. Крім того, автором досліджені відмінності у визначенні мінімальної вікової ознаки суб'єкта злочину. Також в статті вивчені підстави диференціації відповідальності неповнолітніх залежно від віку.

Ключові слова: зарубіжне законодавство, міжнародно-правові норми, кримінальний кодекс, вік кримінальної відповідальності, неповнолітній, суб'єкт злочину, диференціація відповідальності, покарання.

В статье проанализировано уголовное законодательство зарубежных стран. Кроме этого, автором исследованы отличия в определении минимального возрастного признака субъекта преступления. Также изучены основания дифференциации ответственности несовершеннолетних в зависимости от возраста.

Ключевые слова: зарубежное законодательство, международно-правовые нормы, уголовный кодекс, возраст уголовной ответственности, несовершеннолетний, субъект преступления, дифференциация ответственности, наказание.

The article analyses the criminal legislation of foreign countries. Also the differences are investigated in determination of minimum age-old sign of subject of crime. The grounds of differentiation of responsibility of minor are studied depending on age.

Key words: foreign legislation, international norms, criminal code, age of criminal responsibility, minor, subject of crime, differentiation of responsibility, punishment.

Постановка проблеми. Міжнародно-правові принципи та норми закріплюють особливий статус неповнолітнього, в тому числі й того, який порушив закон, і вимагають, як наслідок, більш пільгового, у порівнянні із дорослими, ставлення усіх держав, що прийняли відповідні зобов'язання не виключаючи й Україну.

Стан дослідження. Питання притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, визначення правового статусу даної категорії осіб, звільнення їх від відповідальності та покарання протягом останніх років досліджували й вивчали такі вчені, як: Н. Л. Березовська, Ю. В. Баулін, В. М. Бородин, В. М. Бурдін, І. П. Васильківська, В. О. Глушков, Т. О. Гончар, Л. С. Дубчак, Я. М. Квітка, С. Г. Киренко, А. О. Клевцов, Н. Я. Ковтун, Н. М. Крестовська, Н. А. Орловська, О. О. Северин, Т. М. Приходько, В. Я. Тацій, та ін.

Проте, зазначена проблематика є й залишається однією з актуальних для українського суспільства та потребує нагального вирішення. Метою статті є комплексний аналіз законодавства зарубіжних країн стосовно

визначення віку, з якого неповнолітні можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. У відповідності з кримінальним кодексом України законодавець диференційовано підходить до встановленню віку кримінальної відповідальності. Так, ст. 22 КК України зазначає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років, а за окремі види злочинів (перелік яких чітко регламентований кримінальним законодавством) з 14-річного віку. Слід зазначити, що в деяких країнах мінімальний вік взагалі не встановлений, що в принципі дозволяє притягувати дитину до кримінальної відповідальності майже не з моменту її народження.

Так, мінімальний вік кримінальної відповідальності в 7 років встановлений в Австралії, Йорданії, Ірландії, Пакистані й за загальним правом у США (при цьому кожний штат додатково встановлює вік притягнення до кримінальної відповідальності самостійно). В кримінальних кодексах Колорадо й Луїзіани зазначений 10-річний вік, в кримінальних кодексах Джорджії й